

ΚΑΛΑΜΑΤΑ *

Τὸ ἐπίσημον ὄνομα αὐτῆς, ὅπερ σὺν τῷ χρόνῳ ἐπεκράτησεν, ὀφείλει ἢ πόλις τῶν Καλαμῶν εἰς τὴν τάσιν, τὴν ἀναπτυχθεῖσαν ἅμα τῇ συστάσει τοῦ ἑλληνικοῦ βασιλείου, πρὸς ἀντικατάστασιν νεωτέρων τοπωνυμιῶν δι' ἀρχαίων τῶν κλασσικῶν χρόνων, «πρὸς ἀνάστασιν τῶν παλαιῶν ὀνομάτων τῆς Ἑλλάδος», ὡς ἐχαρακτηρίζετο τότε ἡ τοιαύτη προσπάθεια. Ἡ σπουδὴ περὶ μετονομασίας τῶν τόπων ἐκείνων, οἵτινες ἕνεκα τῶν παντοίων περιπετειῶν τοῦ ἡμετέρου ἔθνους ἀποβαλόντες τὸ ὄνομά των προσέλαβον ἄλλο ἄσημον συνήθως ἢ βαρβαρόφωνον, καὶ περὶ ἀποδόσεως εἰς αὐτοὺς τῶν παλαιῶν ἱστορικῶν ὀνομάτων ἦτο βεβαίως εὐεξηγήτου καὶ δικαιολογημένη. Διότι διετήρησαν μὲν οὐκ ὀλίγαι πόλεις διὰ τῶν αἰώνων ἀμετάλλακτον ἢ μικρὸν παρηλλαγμένον τὸ ἀρχαῖον ὄνομα, οἷον Ἀθήναι, Μεγαρα, Θῆβαι, Λεβάδεια, Πάτραι, Κόρινθος, Ἄργος κλπ., ἀλλ' ἐτήρησαν καὶ ἄλλαι, ὧν τὰ ἱστορικὰ ὀνόματα παντελῶς λησμονηθέντα εἶχον ἀντικατασταθῆ διὰ νεωτέρων ἀδοκίμων ἢ βαρβαρικῶν. Οὕτω λ. χ. ἡ Πειραιεὺς ἦτο γνωστὸς ὑπὸ τὸ ὄνομα Δράκος, ἡ Λαμία ὡς Ζητοῦνι, ἡ Ὑπάτις ὡς Πιατρατζίκ, ἡ Ἀμφισσα ὡς Σάλονα, τὸ Αἴγιον ὡς Βοστίτσα, ἡ Μεγαλόπολις ὡς Σινάνον, τὸ Γύθειον ὡς Μαραθωνῆσι. Ἡ δ' ἐπίσημος μετονομασία διὰ κυβερνητικῶν πράξεων, δι' ὧν ἀπεδόθησαν εἰς αὐτὰς τὰ προσήκοντα ὀνόματα, ἐκνικήσασα ἐν τῇ χρήσει ἐξήλειψε τὰ νεώτερα, τὰ ὁποῖα εὐλόγως ἠδύνατο νὰ θεωρηθῶσιν ὡς στίγματα, ἐγκολαφθέντα εἰς τὴν χώραν μας ὑπὸ ἐθνικῶν ἀτυχιῶν.

Δὲν περιωρίσθη δ' ὁμοῦς δυστυχῶς εἰς τοιαύτας ὀρθὰς καὶ ἀναγκαίας μετονομασίας ἡ ἑλληνικὴ διοίκησις κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς βασιλείας τοῦ Ὄθωνος, ἀλλ' ὑπερβολὴ ζήλου παρέσυρεν αὐτὴν εἰς τὸ νὰ κινήσῃ καὶ τὰ καλῶς κείμενα, ἀσκόπως μεταβάλλουσα ὀνόματα οὐδὲν τὸ κακόφωνον ἢ ξενικὸν ἔχοντα, μόνον καὶ μόνον ὅπως προσδώσῃ τὴν ἐπίφασιν ἀρχαιοπρεπείας εἰς αὐτά.

Εἰς τὰς μεταβολὰς ταύτας καταλέγεται καὶ ἡ μετονομασία τῆς Καλαμάτας. Τὸ ὄνομα τῆς πρωτεύουσῃς τῆς Μεσσηνίας πόλεως ἐκρίθη ἀναγκαῖον ν' ἀντικατασταθῆ διὰ τινος ἀρχαίου, ὅπως εὐπροσωπότερον παρουσιασθῆ. Ἄν τὸ ὄνομα ἦτο χυδαῖον ἢ βάρβαρον ἢ ἂν εἶχεν ἐπικρατήσῃ ἐκτοπίσαν

*) Ἐδημοσιεύθη εἰς τὸ περιοδικὸν σύγγραμμα «Νέον πνεῦμα» (Καλαμάτας) 1917 ἀριθ. 7.

τὸ ὄνομα ἀρχαίας τινὸς ἐπιφανοῦς πόλεως, ἢ ἀπόφασις περὶ μετονομασίας θὰ ἦτο βεβαίως ὀρθοτάτη. Ἄλλὰ τῆς Καλαμάτας τὸ ὄνομα ἦτο ἑλληνικόν, ἢ δ' ἀρχαία πόλις Φαραί, τῆς τὴν θέσιν εἶχε πιθανώτατα καταλάβη, ἦτο ἄσημος καὶ σχεδὸν ἄνευ ἱστορικῆς σημασίας. Διότι τὰ μόνα ἱστορικὰ γεγονότα τὰναφερόμενα εἰς τὰς Φαράς εἶναι ἢ κατὰ τὸ 180 π. Χ. ἀπόσπασις αὐτῶν μετ' ἄλλων δύο μεσσηνιακῶν πόλεων ἀπὸ τῆς Μεσσήνης καὶ συντέλεια εἰς τὴν ἀχαϊκὴν συμπολιτείαν καὶ ἢ ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Αὐγούστου ὑπαγωγὴ τῆς πόλεως εἰς τὴν Λακωνικὴν πρὸς τιμωρίαν τῶν Φαραιωτῶν, συνταχθέντων ἐν τῷ ἐμφυλίῳ πολέμῳ μετὰ τοῦ ἀντιπάλου τοῦ Ἄντωνίου. Ὅτι δὲ αἱ Φαραὶ ἦσαν αὐτὴ ἢ ὑπὸ τῶν ὀμηρικῶν ἐπῶν μνημονευομένη πόλις Φαραί, ὅπου κατέλυσεν ὁ Τηλέμαχος μεταβαίνων ἐκ Πύλου εἰς Σπάρτην, ὡς καὶ οἱ ἀρχαῖοι ἀνευδοιάστως παρεδέχοντο, φαίνεται ἀνακριβὲς μετὰ τὸν πιθανώτερον προσδιορισμὸν τῆς θέσεως τῆς ὀμηρικῆς Πύλου παρὰ τὸ σημερινὸν χωρίον Κακόδατον τῆς ἐπαρχίας Τριφυλίας.

Ἄλλὰ τὸ ὄνομα τῶν Φαρῶν δὲν ἀπεδόθη εἰς τὴν Καλαμάταν. Ἄν τοῦτο ἐγένετο, ἢ μετονομασία θὰ εἶχε κάποιον λόγον, ἑσθηνῆ μὲν, ἀλλ' ἐφ' οὗ ἡδύνατο ὅπωςδὴποτε νὰ στηριχθῆ. Ἄντι τούτου δὲ ἐκλέχθη ἐκ τῆς ἀρχαίας γεωγραφίας ἄλλο ὄνομα, καὶ ἱστορικῆς σημασίας ἐπισημασμένον καὶ οὐδὲν κοινὸν ἔχον πρὸς τὴν Καλαμάταν πλὴν τῆς πρρηχτικῆς ὁμοιότητος. Αἱ Κάλαιαι, ὡς μετωνομάζοντο ἢ Καλαμάται, ἦσαν χωρίον ἐν τῆς Μεσσηνίας, ὅπερ ἀναφέρεται ὡς καταληφθὲν ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῆς Σπάρτης Λυκούργου ἐν τῷ πρὸς τοὺς ὑπὸ τὸν Ἄρατον Ἀχαιοὺς πόλεμῳ. Ἡ θέσις, ἐν ἣ ἔκειτο τὸ χωρίον τοῦτο, δὲν εἶναι ἀκριβῶς γνωστὴ. Ἄλλοι μὲν τοποθετοῦσιν αὐτὸ εἰς ἀπόστασιν τριῶν τετάρτων τῆς ὥρας βορειοδυτικῶς τῆς Καλαμάτας παρὰ τὸ σημερινὸν χωρίον Καλάμι ἐπὶ τῆς τυχαίας ὁμοιότητος τοῦ ὀνόματος μᾶλλον βρασιζόμενοι. Ἄλλοι δὲ εἰς λόφον τινά, ἀπέχοντα ἡμίσειαν ὥρην βορειοανατολικῶς τῆς πόλεως, κατὰ τὴν ἀριστερὰν ὄχθην τοῦ Νέδοντος ἄλλοι πάλιν κατὰ τὴν δεξιάν ὄχθην τούτου βορειοδυτικῶς. Ὁ Πausanias ὀρίζει τὴν θέσιν τοῦ «ἐν τῇ μεσογαίῳ» πλησίον τοῦ χωρίου Λιμνῶν καὶ τοῦ ἱεροῦ τῆς Λιμνάτιδος Ἀρτέμιδος, ὅπερ γινώσκομεν ὅτι ἔκειτο ἐν τῇ περιοχῇ τοῦ τέως δήμου Ἀλαγονίας.

Ὅστε πάντως αἱ Κάλαιαι τοπογραφικῶς δὲν ἦτο δυνατόν νὰ συνταυτισθῶσι πρὸς τὴν Καλαμάταν. Ἄλλ' ὅτι πρὸ πάντων ἐπεισε τοὺς μετονομάσαντας νὰ ἐκλέξωσι τὸ ὄνομα ἦτο ἀναμφιδόλως, ὡς εἶπομεν, ἢ πρρηχτικὴ ὁμοιότης πρὸς τὸ ἀντικατασταθέν. Καὶ ἢ ὁμοιότης αὕτη συνετέλεσεν ὅπως εὐδοκιμήσῃ ἢ μετονομασία. Ἄν ἢ Καλαμάτα μετωνομάζετο Φαραί, πιθανῶς ἢ ἐπίσημος ὀνομασία θὰ ἀπέμενεν ἐπὶ τοῦ χάρτου καὶ θὰ ἐλησημονεῖτο ἴσως, ὅπως ἐλησημονήθησαν πᾶσαι σχεδὸν αἱ τρεῖς κατ' ἐπανάληψιν διαταχθεῖσαι μετονομασίαι τουρκωνύμων χωρίων τῶν δήμων τῆς ἐπαρχίας Καλαμῶν. Ἄλλ' οἱ πολλοὶ ἀκούοντες τὸ ὄνομα Κκλάμι ὑπολαμβάνουσιν ὡς

κόρθότερον καὶ εὐγενέστερον τύπον τοῦ ὀνόματος τῆς Καλαμάτας, καὶ τοῦτου ἕνεκα ἐρριζώθη καὶ κινδυνεύει νὰ ἐκτοπίσῃ καθ' ὁλοκληρίαν τὸ γνήσιον ὄνομα τῆς πόλεως.

Ἐάν τι συμβῇ, ἢ ἐξαφάνισις τοῦ ὀνόματος τῆς Καλαμάτας ἢ ἀποτελέσει οἰκτρὸν θρήνημα τῆς ἀστόχου σχολαστικότητος, ἣτις ὑπηγόρευσε τὴν μετονομασίαν τῆς πόλεως. Τὸ ὄνομα Καλαμάτα καὶ εὐφρονότατον εἶναι καὶ ἐπιφανές ἐν τῇ ἱστορίᾳ. Ἀπάντων τὸ πρῶτον εἰς τὸν κατὰ τὰ μέσα τοῦ 11 αἰῶνος γραφέντα βίον τοῦ ἁγίου Νίκωνος τοῦ Μετανοεῖτε, ἀναφέρεται εἰς συχνάκις ὑπὸ τῶν χρονόγραφων τῆς φραγκοκρατίας. Τὸ «ὠραῖον καὶ ἰσχυρὸν» φρούριον τῆς Καλαμάτας, ὡς τὸ ἀποκαλεῖ ὁ Γάλλος χρονόγραφος Γοδάφρέδος Βιλλαρδουίνος, κατελήφθη πολιορκηθὲν ὑπὸ τῶν Φράγκων τοῦ Γουλιέλμου τοῦ Σαμπλίτου τῷ 1207, κατασταθεῖσα δὲ βαρωνία ἢ Καλαμάτα παρεχωρήθη ὑπὸ τοῦ κατακτητοῦ εἰς τὸν ὁμώνυμον ἀνεψιὸν τοῦ χρονόγραφου. Κατὰ δὲ τὴν περίοδον τῆς φραγκοκρατίας πολλὰς ὑπέστη περιπέτειας. Ἐκχωρήθη ὑπὸ τῆς χήρας τοῦ Γουλιέλμου Βιλλαρδουίνου Ἄννης τὴν 25 Σεπτεμβρίου 1201 εἰς τὸν Κάρολον τῆς Ἀνδεγαυίας ἀνεκτίθη ἐπ' ὀνόματι τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Κωνσταντινουπόλεως Ἀνδρονίκου τοῦ Παλαιολόγου ὑπὸ τοῦ καπετάνιο τῆς Γιάννιτσας Λιαδούλκου, ἀλλὰ κατὰ τὸ τέλος τοῦ αὐτοῦ ἔτους ἐδόθη εἰς τὸν ἑκπρωτὸν τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Γοδόφρεδον τὸν Ἀππύου, αὐτοκράτορα. Διαδίδασθαι δὲ κατὰ τὸ 1347 εἰς τὴν δεσποιναν τῆς Ἀχαΐας Μαρίαν τὴν Βούρβωνικὴν κατελήφθη τῷ 1384 ὑπὸ τῶν Ναβαρρῶν καὶ μετὰ πενήντα τρία ἔτη περιήλθεν εἰς τὴν ἐξουσίαν τοῦ μετὰ ταῦτα αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου τοῦ Παλαιολόγου. Δουλωθεῖσα εἰς τοὺς Τούρκους ὀλίγα ἔτη μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως δὲν διετέλεσεν ἄσημος καὶ ἐπὶ τῆς τουρκοκρατίας. Ἐν ἔτει 1685 κατελήφθη ὑπὸ τῶν Βενετῶν ὑπὸ τὸν Μοραζίνην, νικήσαντα ἐν μεγάλῃ μάχῃ τὸν ἐν τῇ πόλει ὀχυρωμένον καπετάν πασάν, ἀνακτιθεῖσα δ' ὑπὸ τῶν Τούρκων τῷ 1715 ἐπρωτοσιاتیσεν εἰς αὐτὴν ἀτυχὴ ἐπανάστασιν τοῦ 1770. Διότι εἰς τῶν πρωτεργατῶν αὐτῆς ἦτο ὁ Καλαματιανὸς Παναγιώτης Μπενάκης, ἑλληνικά δὲ σώματα ὑπὸ τὸν Μυκόνιον Ἀντώνιον Ψαρὸν καὶ τὸν πρίγκιπα Πέτρον Δολγορούκην κατέλαβον τὴν Καλαμάταν κατασφάξαντα τοὺς ἐν αὐτῇ Τούρκους. Ἐπὶ πᾶσι δὲ ὡς ἔνδοξον ἐπιστέγασμα τῆς ἱστορίας τῆς Καλαμάτας ἐτήληθεν ἡ κήρυξις ἐν τῇ πόλει ταύτῃ τὸ πρῶτον τῆς ἐπαναστάσεως κατὰ τῶν Τούρκων, τὴν 23 Μαρτίου 1821, καὶ ἡ σύστασις τοῦ πρώτου πολιτικοῦ σώματος τῆς ἐλευθέρας Ἑλλάδος, τῆς Μεσσηνιακῆς γερουσίας, ἣτις τὴν 25 Μαρτίου ἐξέδωκε τὴν ἱστορικὴν ἐκείνην προκήρυξιν, δι' ἣς διεμήνυεν εἰς τοὺς εὐρωπαϊκοὺς λαοὺς τὴν ὁμόφωνον γνώμην τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους πρὸς ἀποτίναξιν τοῦ ζυγοῦ τῆς τυραννίας καὶ ἀνάκτισιν τῆς ἐλευθερίας αὐτοῦ.

Τὸ ὄνομα τῆς Καλαμάτας, πρὸς τοσαῦτα συνδεδόμενα ἱστορικὰ γεγονότα, γνωστότατον δὲ καὶ προσηφίλῆς εἰς τὸ πανελλήνιον καὶ διὰ τὴν οἰκοτεχνίαν

τῶν μεταξωτῶν ὑφασμάτων καὶ διὰ τὸν ἐξ αὐτοῦ ὀνομασθέντα ἰδιόρρυθμον χορόν, ἦτο ἀναμφιβόλως ἄξιον μείζονος σεβασμοῦ.

Ἄλλὰ πόθεν προήλθε τὸ ὄνομα τοῦτο ; Πότε δὲ καὶ ἔνεκα τίνος λόγου ἀντικατέστησε τὸ ὄνομα τῶν Φαρῶν ;

Τὸ νέον ὄνομα δὲν εἶναι ἴσως τολμηρὸν νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι ἐδόθη εἰς τὴν πόλιν πρὸ δέκα ἢ ἑνδεκα αἰῶνων, ὅτε πολλαχοῦ τῆς Πελοποννήσου ὁ ἑλληνικὸς πληθυσμὸς αὐτῆς συνεκεντρῶνεντο εἰς τινὰς πόλεις κτίζων φρούρια ἢ ἐνισχύων τὴν προτέραν ὀχύρωσιν αὐτῶν πρὸς τελεσφορωτέραν ἄμυναν κατὰ τῶν σλαβικῶν ἐπιδρομῶν. Πρὸς τοιοῦτον πιθανῶς σκοπὸν ἐκτίσθη καὶ τὸ φρούριον τῆς Καλαμάτας.

Εἰς τὴν ἀνεύρεσιν δὲ τῆς προελεύσεως τοῦ ὀνόματος μᾶς ὀδηγεῖ τὸ κατὰ τὸν ΙΔ' αἰῶνα συνταχθὲν *Χρονικὸν τοῦ Μωρέως*. Τὸ ἐν τῇ πανεπιστημιακῇ βιβλιοθήκῃ τῆς Κοπενάγης ἀποκείμενον χειρόγραφον, γεγραμμένον κατὰ τὸ τέλος τοῦ ΙΔ' αἰῶνος, γράφει τὸ ὄνομα τῆς πόλεως πάντοτε (πλὴν μιᾶς ἐξαιρέσεως, ἐν στ. 1664) *Καλομάτα* ἀντὶ *Καλαμάτα*. Ἐπειδὴ δὲ τὸ χειρόγραφον τοῦτο εἶναι κάλλιστον, ἀρχαιότερον τῶν ἄλλων, ἐπιβάλλεται νὰ δεχθῶμεν ὅτι ἢ ἐν αὐτῷ ἐκφορὰ τοῦ ὀνόματος εἶναι ἀκριβὴς καὶ δὲν προέρχεται ἐκ γραφικοῦ σφάλματος. Προκίπτει ἔτι ἐκ τούτου ὅτι ὁ ἀρχικὸς τύπος τοῦ ὀνόματος ἦτο ὁ διὰ τοῦ ο *Καλομάτα*, καὶ ὅτι κατ' ἀφομοίωσιν τοῦ ο πρὸς τὸ α τῆς προηγουμένης καὶ τῆς ἐπομένης συλλαβῆς ἐπολίτη εἰς *Καλαμάτα*, ὅτι ἐπὶ τινὰ χρόνον ὑφίσταντο ἐκ παρακλήλου ἀμφότεροι οἱ τύποι, μέχρις ὅτου ἐξενίκησεν ἐν τῇ χρήσει ὁ τύπος *Καλαμάτα*. Ἐλήφθη δὲ τὸ ὄνομα, ἐξ ὑπάρχοντος βεβαίως ἐν τῇ πόλει, ἐπισημῶν τινὸς ναοῦ ἢ μοναστηρίου, ἀφιερωμένου εἰς τὴν Παναγίαν, τιμωμένην ὑπὸ τὴν ἐπίκλησιν ταύτην, *Καλαμάτας*, ὅπως ἐκ τοιούτων ἐπικλήσεων προήλθον καὶ ἄλλαι τοπωνυμῖαι, ὡς λ. χ. ἢ ἐν τῷ Πηλίῳ *Μακρινίτσα* (ἐκ τῆς Παναγίας τῆς *Μακρινίτισσας*). Ἡ δ' ἐπίκλησις τῆς Παναγίας *Καλομάτα* οὐδὲν παρουσιάζει τὸ ἀσύνηθες ἢ παράδοξον. Ἐν Σκοπέλῳ (*Α. Παπαδιαμάντης*, τὰ κρούσματα, ἢ φόνισσα ἐκδ. Φέξη 1912, σ. 135. 138) καὶ ἐν Κατιρλί τῆς Βιθυνίας ἢ Παναγία τιμᾶται ὑπὸ τὴν ἐπίκλησιν *Μεγαλομάτα* (*Π. Γ. Μακρῆ*, Τὸ Κατιρλί σ. 59), ἐν Λέρῳ μάλιστα ὑπὸ τὴν ἐπίκλησιν Παναγία ἢ *Γουρλομάτα* (*Οἰκονομοπούλου*, Λεριακὰ σ. 119).

